
BATI DÜNYA EGEMENLİĞİ VE
BATI-DIŞI MODERNLEŞME: JAPON
MODERNLEŞMESİ ve
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BAĞLAMI*

Hakkı BÜYÜKBAŞ**

ÖZET

Meiji dönemi (1868-1912) ile birlikte Japonya, büyük modernleşme reformları gerçekleştirmiş, kısa zamanda bölgesel güç olarak konumlanmış ve uluslararası sistemde önemli bir yer edinmiştir. Meiji Dönemi Modernleşmesi, sadece yakın dönem Japon tarihinin değil, aynı zamanda ülke tarihinin en önemli olaylarından biri olmuştur. Meiji Modernleşmesi, toplumsal ilişkileri köklü bir şekilde değiştirdiği gibi, Japonya'nın dış dünyaya karşı tutumunu da değiştirmiştir.

---

* Bu çalışma aşağıda belirtilen yazıların yeniden gözden geçirilip düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. Büyükbaş, H., "Japon Modernleşmesinin Uluslararası İlişkiler Boyutu", içinde: *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına, Sosyoloji Yıllığı: Kitap 10*, İstanbul, 2003; Büyükbaş, H., "Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912)", *Bilimname*, Cilt: 1: Sayı: 3, Kayseri, 2003. Çalışmanın taslak halini Prof. Dr. Ahmet Cihan (Nevşehir Üniversitesi), okumuş ve eleştirmiştir. Eleştirileri yol gösterici olmuştur, kendisine çok teşekkür ederim.

** Erciyes Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Anahtar kelimeler: Batı Hegemonyası, Modernleşme, Batı-dışı Modernleşme, Japonya

1. GİRİŞ

Japonya, Meiji Modernleşmesi ile birlikte, Uzakdoğu'da bölgesel bir güç olarak konumlanmış ve uluslararası sistemde kısa sürede önemli bir yer edinmiştir. Japonya birçok bakımdan Türkiye'nin ilgisini çekmesi gereken bir ülkedir. İki ülke de Asyalıdır/Asya (Doğu) kökenlidir. Biri Asya'nın en doğusunda, diğeri de en batısında yer almaktadır. İki ülke de XIX. yüzyılda köklü modernleşme çabası içine girmişlerdir. Japonya modernleşme sürecinde büyük bir mesafe almış, dünya siyasetinin önemli bir aktörü olmuş ve dünya ekonomisinin ikinci büyük gücü olmuştur. Buna mukabil Türkiye *ulusal güvenlik* gibi temel sorunlarını bile aşmakta sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Hal böyle olunca, Japonya'nın başarısını araştırmak, Türk araştırmacılar için ilgi çekici bir konu olmaktadır. Bu çalışma ile, bir taraftan Japonya hakkında bazı temel bilgiler sunulurken, diğer taraftan da Japonya'yı modernleşmeye götüren belirleyici uluslararası koşullar aydınlatılmaya çalışılarak, Japon modernleşmesinin nasıl bir uluslararası sistemik ortamda başlatıldığı ve modernleşme adına nelerin yapıldığı Meiji-Dönemi (1868-1912) reformları örneğinde irdelenecektir. Böylece Japon modernleşmesi hakkında ilgili kamuoyunun aydınlatılmasına katkı sağlanmış ve Türk modernleşmesi ile bir kıyas yapma imkânı sunulmuş olacaktır.

Türkiye'de Japonya'nın modernleşmesine ilgi duyulmasına rağmen, bu ülke hakkında yeterli temel bilgi ve açıklama sunan Türkçe eser sayısı azdır. Bu da Japonya hakkında yeterli ve tatmin edici bir görüş oluşturmamızı sınırlandırmaktadır. Belirtildiği gibi, Türk Sosyal Bilimleri Japonya'nın modernleşme sürecine ilgi duymuş ve çeşitli açıklamalar getirmeye çalışmıştır. Ne var ki bu çalışmalar, Japon modernleşmesini geniş uluslararası ilişkiler bağlamında ve bir siyasi proje olarak irdelenmek yerine; Japon toplumunun iç dinamikleri, Japon kültürünün özgüllüğü ve Batı modernleşmesini üstlenme yatkınlık ve becerisi ile açıklama yoluna gidilmiştir. Aynı bakış açısıyla Türk modernleşme deneyimi aydınlatılmak ve böylece Japon modernleşmesi ile karşılaştırılmak istenmiştir. Bu çerçevede Türk tarihi, toplumsal yapı ve kültürünün, Japonya'nın aksine, Batı modernleşmesini dışlayan bir tarafının olduğu ileri sürülerek, "suçlama" yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede tarihle tüm bağlantılarımızın koparılması ve böylece modernleşmeye daha hazır hale gelmemiz gerektiği ileri sürülmüştür (Giritli, 1986; Esenbel, 1999; Sadıklar, 1971).

Bu çalışmada, Modernite, bir uygarlık biçimi, kimlik ve politika olarak, kavramsal ve olgusal düzeyde ele alınmış; Batı ve Japon Modernitesinin ortak ve farklılaşan yanları belirtmeye çalışılmış; Uzakdoğu'da Batı yayılcılık ve varlığı, buna Japonya'nın tepkisi ele alınmıştır. Böylece, bir taraftan Japonya'nın Batı müdahalesiyle, bir siyasi proje olarak modernleşme ve 'ulus-devlet inşa etme' sürecine nasıl girdiği, modern kimliği benimseme süreci, modern kimlik-bölgesel güç olarak konumlanma ilişkisi hususları irdelenirken, diğer taraftan da Japonya örneğinde, Batı müdahaleciliği ile modernleşme/modernleştirme politikalarının aydınlatılmasına katkı sağlanmış olacaktır.

2. BİR ÜST (SON) UYGARLIK BİÇİMİ, DEVLET KİMLİĞİ VE POLİTİKASI OLARAK MODERNİTE: BATI VE JAPON DENEYİMİ

Uluslararası ilişkiler disiplininde yeni araştırmalar ulusal kültür, kültürel kimlik, devlet kimliği ve dış politika arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Disiplinde egemen akım Yeni-Realizmin dış politika araştırmalarını kısırlaştırdığı, uluslararası sistem veya devletin davranışlarındaki değişimi aydınlatmakta yetersiz kaldığı haklı olarak dile getirilmektedir. Söz konusu değişim sorunu aydınlatılabilmek için dış politika çıktıları, devlet kimliği ve devlet kimliği değişimi çerçevesinde ele almak anlamlı bulunmaktadır. Bu çalışmada Japonya'nın modern kimliği benimsemesi, modernleşmesi ve bu bağlamda dış politika çıktıları etkileme süreci ele alınarak, Japon dış politikasında değişimi hazırlayan temel dinamiklerin nasıl oraya çıktığı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Batı'da modernite bir uygarlık biçimi, toplumsal, ekonomik, siyasal örgütlenme biçimi, belli bir kültürleşme ve bir kimlik biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu kimlik, birey ve toplumun olduğu kadar devletin kimliğidir de (ulus-devlet). Modernitenin, belli bir akıl anlayışının (M. Weber) ve dünya görüşünün tüm toplumsal kurum ve ilişkileri etkileyerek dönüştürdüğü, gelenekselden farklılaşarak yeni toplumsal ilişkilerin, yeni kurumların (market, democracy vb.) ihdasına yol açtığı ve bir bakıma her türlü yeniliğe işaret ettiği söylenmektedir. Bu nedenle modernleşme dinamik bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte insan soyunun, doğa ve doğa olayları karşısında olduğu gibi, toplumsal ve toplumlararası ilişkilerin akışı karşısında da bir denetim kurabileceği düşünülmektedir. Bu denetim, daha iyiyi seçme ve yönlendirme fırsatı vereceğinden, söz konusu ilişkilerde başarı sağlanabilecektir. Dolayısıyla modernleşme sürecine giren toplumlar başarılı olurlarken, geleneğin bağları ile sınırlanmış toplumlar ya tarihten silinip gidecekler ya da içinde buldukları sorunları aşamayacaklardır. Bu nedenle söz konusu modernleşme sürecine tüm dünya toplumlarının katılımı sağlanmalıdır. Bu varsayım bir ta-

raftan modernleşmenin hümanist tarafına işaret ederken diğer taraftan değiş-tirici ve yayılmacı kimliğini de nitelemektedir. Modernitenin taşıyıcı aktörleri değişim ve yayılmacılığa hümanist bir misyon da yüklemiş olmaktadır.

Modernlik ve modernleşme belli bir kültürleşme ve kimlikleşme biçimidir de. Batı insanı böylece seküler bir vizyon üstlenerek tüm 'dünyayı aydınlatmayı' vazife sayacaktır. Modern öğretisi, Batı'nın aydınlanmasına ve ilerlemesine nasıl yol açtıysa, aynı öğretinin Batı-dışı toplumlara taşınması ile Batı'da ulaşılan aynı sonuca ulaşılacaktır. Dolayısıyla modernitenin, insanlığın varacağı son nokta olduğu düşünülmektedir.

Modernleşmenin Doğu'da mümkün olduğu, modernleşmenin Batı'da yol açtığı gelişmelere benzer sonuçlar doğurduğu yer olarak Japonya gösterilmektedir (Jansen, 1965). Buna göre Japonya, modern Batı kültürünü bir kalemde benimsemiş, modernleşme çizgisine girerek kalkınmıştır. Modernleşmenin girişi tüm toplum katmanlarını olduğu gibi devleti de kapsamına almıştır. Bu değişim bir başarının göstergesidir. Ülkenin modernleşmeyi bir siyaset olarak benimsemesi ile başarı yolunun açıldığı ve Batı'nın elde ettiği üstünlüğü yakaladığı¹, aynı çizgiyi diğer ulusların benimsemesi halinde bunların da benzer başarılar elde edebilecekleri ve böylece içinde buldukları sorunları aşabilecekleri söylenmektedir. Gerçekten de bu yargılar ilk elde doğrulanır gözükmemektedir. Ancak Japonya'nın modernleşmesinin uluslararası koşulları ve bağlamının ne olduğu ve bu koşullar çerçevesinde modernleşmenin nasıl olup da bir devlet kimliğine dönüşerek başarıya ulaşıldığı aydınlatılmalıdır. Böylece Japon modernleşme başarısı daha iyi anlaşılabilir ve anlamlandırılabilir.

Türkiye'de modernleşme çabaları esasen Japonya'dan da önce başlatılmıştır. Ancak arzulanan sonuca ulaşıldığını söylemek güçtür. Osmanlı İmparatorluğu dağıldığı gibi, yeni kurulan Cumhuriyet döneminde de modernleşme sürecinin tamamlandığını söylemek kolay gözükmemektedir. Kurumsal düzeyde kuşkusuz önemli gelişmeler yaşanmış ve Türkiye bir Batılı/modern devlet görünümüne bürünmüştür. Ancak sonuçları itibarıyla, Batı örneğine uygun, beklenen büyüme ve güçlenme gerçekleştirilememiştir. Buna karşın Japon başarısından söz edilebilmektedir. Türk bilim çevresinde, özellikle muhafazakâr yönelimli aydınlar arasında, "*Japonlar kendi kimliklerini koruyarak modernleşmiştir*", yargısı geçerliliğini korumaktadır.

---

¹ "(...) tümüyle batılılaşmış, en ileri Avrupa devletlerinin düzeyine çıkmış (...)", "İnsanoğlunun tarihinde Japonya kadar hızla bu işi gerçekleştiren bir başka devlet bulunamaz." (Sander, 2000: 238-41 ve 247-48).

Bu çalışmaya yön veren varsayım, Japonya'yı modernleşmeye götüren temel faktör, Batı'nın, özellikle ABD ve İngiltere'nin, bu ülkeye gösterdiği ilgi ve kurduğu ilişkilerin niteliğidir. XIX. Yüzyılda Batı, Doğu'yu biçimlendirme çabaları çerçevesinde Japonya'yı, kendi çıkarlarına elverişli hale getirmek, bölgede kendi üstünlüğüne uygun bir devletler sistemi yaratmak için askeri önlemlerle dışa açılmaya zorlamıştır. Japonya bu çerçevede Batı'ya açılmış ve modernleşme sürecine girmiştir. XIX. Yüzyıl Batı dünya egemenlik ilişkilerinin başlıca taşıyıcısı İngiltere'dir. Bununla beraber iki yüzyıldan daha uzun bir süre Batı'ya direnen ve Batı'ya kapalı bir yaşam sürdüren Japonya'yı Batı'ya açılmaya zorlayan devlet ABD olmuştur. Ancak daha sonra Japonya'nın dış ilişkilerini belirleyecek devlet olarak İngiltere öne çıkmıştır.

Meiji iktidarı döneminde (1868-1912) Japonya moderniteyi bir devlet politikası ve kimlik olarak benimsemiş ve uygulamaya koymuştur. Bugünkü Japon başarısı bu süreçte temel niteliklerini kazanmıştır. Söz konusu dönemde Modernleşme ve Batılılaşma eş anlamlıdır. Japon siyasi seçkinleri de modernleşme politikalarını Batılılaşmadan ayrı düşünmemişlerdir. Japonya'nın Modernleşmeye veya Batılılaşmaya geçişi siyasi bir kararın sonucu olup toplum içi gelişme, çekişme ve çatışmanın bir ürünü değildir. Japon modernleşmesi Batı dünya egemenlik ilişkilerinin bir sonucudur. Japonya Batı dünya egemenlik ilişkilerine eklenmesi sürecinde modernleşmiştir. XIX. yüzyılda Batı dayatmalarına karşı kendi çözümünü ürettiği ve bunun üzerine kazandığı zafer nedeni ile modernleşmiş değildir. Tam tersine, söz konusu ilişkilere diremediği, tabi olduğu ve Batı dünya egemenlik ilişkilerine sosyalleştirilerek eklenmesi için modernleşmiştir. Japonya kendi modernleşmesine götüren ilişkilerin başlatıcısı değil, bir katılımcısıdır ve Batı egemenlik ilişkilerine uyum sağlama zorunluluğu sonucu modernleşme sürecine girmiştir. Batı'da olduğu gibi, kendi başlattığı ilişkilerin bir sonucu olarak modernleşmiş değildir. Bu nedenle Japon Modernleşmesi Batı Modernleşmesinden farklılaşmaktadır.

Batı'da modernleşme, Batı'nın Batı-dışı toplumlarla kurduğu ilişkilerin Batı toplumlarını yeniden bir örgütlenme sürecine itmesi ile belli bir tarihte Batı toplumlarında ortaya çıkan büyük bir zihinsel, toplumsal ve ekonomik dönüşümün, yeni bir örgütlenmenin ifadesidir (Bryant, 2006: 403-444). Japon modernleşme sürecinde ise, bundan farklı olarak, bir dış bağlantı söz konusudur. Bu bağlantı Batı tarafından kurulmuştur. Japonya'nın tepkisi önerilen ilişkileri kabul etmekle sınırlıdır. Batı'dan farklı olarak, Japon egemenliğine elverişli dış ilişkilerin yaratılması girişimlerinin başarılı olması nedeniyle, başarı sonrası kendi toplumunun yeniden bir örgütlenme sürecine girerek modernleşmesi söz konusu değildir. Japonya'nın rolü Batı egemenlik sistemini bölgesel düzeyde desteklemek ve tamamlamakla sınırlıdır.

Japon modernleşmesinin, Meiji dönemi reformları ile gerçekleştiği söylenmektedir (1868-1912). Bu reformlar Japonya'nın yeni benimsediği bir kimliğin ifadesidir. Bu kimlik Batı Modernitesinin belli koşullarda üstlenilmesidir. Bir başka ifade ile Meiji döneminde Japonya, kimliğini değiştirmiştir. Geleneksel kimlik terk edilerek Modernite yeni kimlik olarak benimsenmiştir. Yeni siyasi kimlik, Japon Modernleşmesinin başarısı için ön koşuldur. Bu kimlik değişimi Japonya'nın içinde bulunduğu uluslararası koşulların bir ürünüdür. Dış ilişkilerinde belli bir açmaza giren Japonya yeni kimlikle bu açmazına çözüm bulmak istemiştir. Japonya'yı belli bir açmaza sokan unsur, Uzakdoğu'da Batı devletlerinin etkinliğine geleneksel çerçevede bir çözüm üretememesi olmuştur. Belirtildiği gibi, Batı dünya egemenlik ilişkilerinin taşıyıcı aktörlerinin (Batı devletleri) Uzakdoğu'da sergiledikleri davranış biçimleri, Japonya'nın modernleşme sürecine girmesinde belirleyici rol oynamıştır. Geleneksel olarak Japonya, Uzakdoğu Bölgesel Devletler Sisteminin bir üyesidir. Uzakdoğu Devletler Sisteminin merkezinde Çin vardır (Merkezî Krallık). Batı'nın Uzakdoğu'ya ilgisi Çin nedeniyle. Söz konusu dönemde Japonya'nın Batı için önemi de Çin'e duyulan ilginin bir parçasından başka bir şey değildir. Bu nedendir ki Batı'nın Japonya ile kurduğu ilişkiler diğer Batı-dışı ülkelerle kurduğu ilişkilerden farklı sonuçlar doğurmuştur.

Batı için Asya (Doğu), üretimin sürekliliği ve zenginlikleri ile ilgi çekicidir. Batı'nın başlıca tasası, Doğu art-değerine el koymaktır. Batı, uzun tarihi süreçte, Yakın Doğu uygarlığının farkındadır ve sürekli çatışma ve çekişme içinde olmuştur. Belirli periyotlarda ortaya çıkan Yakın Doğu'nun güçlü savunma örgütleri Batı'ya geçit vermemiştir. Batı, Yakın Doğu Uygarlığı yanında, Uzakdoğu'da da medeni bir dünyanın, Çin'in varlığından haberdardır. Çin ticaretinin örgütlenmesi ve Batı'ya yararlı kılınmasının nasıl mümkün olacağı fikri, XIX. yüzyılda Batı'nın başlıca tasalarından biri olmuştur. Zira Çin zenginliğinin Asya'da kalmaması ve Doğu'da askeri bir devletin hizmetine verilmemesi önemlidir. Bu zenginliğin Batı çıkarları adına denetlenmesi, Batı dünya egemenliğinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Japonya, Çin'in Batı çıkarlarına açık hale getirilmesi işlevi yanında, Uzakdoğu'ya yayılan ve oradan da Amerika kıtasına sarkmayı başaran Rusya'yı da dengeleyebilecek konumdadır. Bu görevler ancak modernleşme girişiminin başarıya ulaşması ile mümkün olabilecektir.

3. UZAKDOĞU'DA BATI YAYILMACILIĞI: ÇİN'İN BATI İÇİN ÖNEMİ VE JAPONYA'NIN KONUMU

Tokugowa Dönemi (1603-1867) Japonya'sında Batı varlığı, Hıristiyan misyonerleri ile temsil edilmişti. Bunun dışında, Japonya'nın Oshimya adasında, İspanya, Portekiz, Hollanda tüccarlarından oluşan küçük bir gurubun faaliyet yapmasına olanak tanınmıştı. Misyonerlik faaliyetleri Afrika'nın aksine tüm Asya'da olduğu gibi Japonya'da da başarısızlığa uğramıştır². Japonya'da Meiji döneminde Hıristiyanlığın bir ulusal din olarak benimsenmesi söz konusu edilmiş, ancak sert muhalefet sonucu bu yöndeki tartışmalardan vazgeçilmiştir. Geleneksel kültür ve ahlak öğretilerinin üstünlüğü konusunda oybirliği yeniden sağlanmıştır. Japonya'nın direnişi ve Batı'da görülen modernleşme/sekülerleşme süreci, Batı'nın yeni kimliği, misyonerlik faaliyetlerini sona erdirmese bile, epeyce zayıflatmış durumdaydı. Dolayısıyla bölgede Batı varlığı, kendini ticaret ve sömürgecilik faaliyeti ile sınırlandırmak durumunda kalmıştır³.

Batı devletleri, XIX. yüzyıldan itibaren Doğu'ya yönelmişler, doğrudan biçimlendirme girişimi içine girmişlerdir. Söz konusu dönemde Batı devletlerinin Çin'e ilgisine yol açan başlıca gelişmeler şunlardır:

- İngiltere, ki o dönemde Batı dünya egemenliğinin öncü devletidir, egemenlik alanını Hindistan'ı aşacak biçimde, Çin'e yaygınlaştırmaya yönelmiş, bölgede ileriye dönük kalıcı ilişkiler örgütlemeye girişmiştir.
- Fransa da İngiltere örneğini izleyerek, Hind-i Çin'i aşip, Çin'e doğru etkinliğini yayma girişimleri içindedir.
- Rusya ise, tüm Sibiryayı aşarak karayolu ve Pasifik üzerinden Çin'in denetlenmesi konusunu öncelikli bir hedef haline getirmiştir.

² Japonya 1587'de Hıristiyan Misyonerleri kovma yasası çıkararak tutumunu netleştirmiştir. Ancak daha sonra bu tutum gevşetilmiş ve misyonerler belli ölçüde faaliyet yapabilmişlerdir. Buna rağmen Misyonerliğe karşı temel olumsuz tutum Batı devletlerinin tüm baskısına rağmen geçerliliğini, aynı kararlılıkta olmasa da, Meiji döneminde de korumuştur. "Japonya'da Hıristiyanların cezalandırılması ve idamı Meiji dönemine kadar sürdü. (...) 'Şer dini Hıristiyanlık burada yasaktır', afişleri Reformdan sonra 1873'e kadar kaldırılmadı" (Türkcan,1996: 645).

³Japon yazarı Aizawa Seishisai (1782-1863) ülkesine yönelik tipik Batı stratejisini şu şekilde tasvir etmektedir: "Barbarlar bir ülkeyi bozmak istiyorlarsa, ilk önce ticaret yapmak istediklerini söylüyorlar ve bu arada ülkenin düzenini öğrenip hem kar hem de 'ispiyon' ediyorlar. Eğer şartların elverişli olduğunu ve kullanabilecekleri şartların oluştuğunu düşünürlerse ülkeye hemen asker çıkarıyorlar. Bunu başaramayacaklarını anlarılarsa dinlerine uygun ibadette halkı kandırmaya ve kalplerine hitap etmeye başlıyorlar. Böylece kendilerine olan tepkiyi önlemek istiyorlar". "Hıristiyan misyoneri buraya öğrenmeye değil değiştirmeye geliyor".Kakuzo, Okakura (2001:22).

—ABD de, California'yı içerecek biçimde Kuzey Amerika'da genişleyerek kıtasal büyüklüğe ulaşmış (1850) ve Pasifik üzerinden Çin'le bağlantı kurma çabaları içine girmiştir.

Tipik bir Batı devleti, etkinliğini Doğu'ya yayarak uluslararası bir güç haline ancak gelebileceğinden; tüm Batı devletlerinin başlıca çabası, Doğu'ya ulaşmak, Doğu toplumlarını denetim ilişkileri altına almak ve zenginlik akışını sürekli kılacak örgütlenme içine girmek olmuştur. Bu nedenle Asya ticaretini denetlemek için Batı devletleri dinmeyen bir yarış içinde olmuşlardır. Söz konusu yarışta başarılı olan Batı devleti Batı-Devletler-Sistemi'nde öne çıkarırken, Asya ile başarılı ilişki kuramayan Batı devleti düşüş trendi içine girmiştir. Batı devletleri öncelikle Doğu'nun koruyucu gücü Osmanlı'yı aşarak veya çözülmeye zorlayarak diğer büyük Asya uygarlıkları olan Hindistan ve Çin'e ulaşmak durumundadırlar. Hindistan üzerinde belli bir denetim sağlandıktan sonra Batı öncelikle Çin pazarlarına yönelmiştir. İngiltere, Hindistan üzerinde kurduğu denetime ek olarak, Osmanlı İmparatorluğu ile ticaret antlaşması imzalamış (1838) ve Çin'e savaş açmıştır (Afyon Savaşları, 1840-42). İngiltere böylece Çin'e, büyük tavizler içeren Nanjing Antlaşmasını imzalatmayı başarmış, giderek Çin dış ticaretinin % 70-85'ini denetim altına almıştır (Altuğ, 1967: 33). Bu gelişmeler İngiltere'nin Asya denetimine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Batı, Asya ticareti çerçevesinde ortaya koyduğu tüm çabalarında, Doğu'lu bir rakip ekonominin doğmaması amacıyla da kararlı olmuştur. Bu Batı tasasını Karl Marx'tan beri izlemek mümkündür. Marx, Asya'da Batı eli ile sokulacak kapitalist üretim ilişkilerinin kök salması ile Asya'nın yeni bir yükselişe geçerek, Batı'da doğacak Sosyalizmi tehdit edeceğinden ve Batı'nın Sosyalizme geçişini anlamsızlaştıracığından endişe duymuştur (Amin, 2004). Bu nedenle yeni ilişkiler çerçevesinde muhtemel bir Asya yükselişi, Batı'nın tüm kesimlerinin endişe kaynağı olacaktır.

3.1. Uzakdoğu'da İngiliz Yayılmacılığı ve Sınırları

İngiltere-Çin arasında gerçekleşen, İngiltere'nin galibiyeti ile sona eren Afyon savaşları (1838-1842), İngiliz yayılmacılığının bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. İngiltere, savaş sonu imzalanan 'eşit olmayan' antlaşmalarla, Çin pazarını yeni gelişen endüstrisine ve genel olarak Batı'ya açmıştır. Batılı tüccarlara, çeşitli limanlar tahsis edilmiş, Hong Kong İngiliz denetimine bırakılmış, yabancı tüccarların Avrupa hukukuna göre yargılanması karara bağlanmıştır. Çin merkezi hükümeti savaş tazminatı yükü altına sokulmuştur. İngiltere'nin izini takip eden diğer tüm Batı devletleri de aynı yolu izlemişlerdir.

Çin böylece askeri, ekonomik ve siyasi egemenliğini önemli ölçüde Batı yararına kaybetmiştir.

Belirtilen gelişmeler, geleneksel Çin toplum ve siyasi düzenini köklü şekilde sarsarak sürekli bir istikrarsızlığa itmiştir. Batı müdahalesi, Çin yönetiminin toplumu üzerindeki düzenleyici ve istikrar sağlayıcı işlevini kırmış ve böylece ülkede büyük çalkantıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Batı saldırıları, Çin aydın ve yöneticilerini yeni önlemler üzerinde düşünmeye itmiştir. Çin yönetim çevrelerinde teknik alanda Batı'daki gelişmelerin takip edilmesi gerektiği kanaati güç kazanmış ve özellikle Batı benzeri silah üretimini mümkün kılacak çalışmaların artırılması gereği tespit edilmiştir. Batı saldırıları, Batı ahlak ve düzen anlayışına duyulan tepkiyi sürekli artırmış ve bu yönde Batı örneğinde bir değişim talebi söz konusu edilmemiştir. Bu yönde değişim talebi XX. yüzyılın başlarında Japon modernleşmesinin belli bir düzeye ulaşmasından sonra gündeme gelecektir.

İngiltere'nin Afyon Savaşlarındaki başarısı, diğer Batı devletlerinin bölgedeki faaliyetlerini artırmıştır. Özellikle Rusya, Mançurya ve Pasifik'ten Çin'e baskı yapmaya başlayarak, bu ülkeyi İngiltere'ye bırakma niyetinde olmadığını gösterecektir.

3.2. Rusya'nın Uzakdoğu'ya Yönelmesi

Rusya kara bağlantısı nedeni ile daha erken tarihlerde Çin'le ilişkiye geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni gelişmeler karşısında savaş gücünün zayıflaması ve koruyuculuk görevini ifa etmekte yetersizliği, ilk defa, Rusya ile imzaladığı Küçük Kaynarca antlaşması (1774) ile ortaya çıkmıştı. Rusya, bu tarihten sonra Türk güvenliğine başlıca tehdit olarak konumlanmış, Türkistan içlerine kadar sarkarak Hindistan ve Çin'e yaklaşmıştı. Rusya, öncelikle açık denizlerde serbest hareket kabiliyeti sunacak sıcak deniz limanlarına ihtiyaç duymuş, Pasifik'te buzlanmayan bir liman elde ederek dünya egemenlik ilişkilerinde daha belirleyici rol alabileceğini ummuştur. Böylece Çin, karadan olduğu gibi, deniz üzerinden de, çevrelenebilecek, Rus talepleri bu ülkeye daha kolay dikte ettirebilecektir. Rusya Vladivostok'ta savaş ve donanma üssü inşa etmiştir (1860). Daha sonra Trans-Sibirya Demir Yolu ile de Rusya'nın bölgedeki varlığı güçlendirilmeye çalışılacaktır.

1856 Kırım Savaşı'nda Rusya, yenilgisine rağmen, bağımsız bir Doğu politikasından vazgeçmemiş, İngiltere ile çekişme ve rekabetini sürdürmüştür. Bir başka ifade ile Rusya, İngiltere'nin Asya'daki üstünlüğünü paylaşamaması halinde, bu üstlüğü İngiltere'ye pahalıya mal edeceğini göstermek isteyecektir. Artan Rus baskısı ise, İngiltere'yi belli koşullarda Japonya'ya yaklaştıra-

caktır. Ancak Japonya'nın müttefik kimliği kazanabilmesi için belli bir değişim geçirmesi gerekmektedir. Bu kaygıyı ABD de taşımaktadır.

3.3. ABD'nin Pasifik Açılımı ve Japonya'ya Yönelmesi

Uzakdoğu siyasetinin önemli bir aktörü ve Japonya'nın dönüşümü üzerinde belirleyici tesire sahip devlet, belirtildiği gibi, ABD olmuştur. ABD, bir diğer Batı devleti İngiltere'ye karşı savaş vererek bağımsızlığını kazanmış bir ülkedir. Örgütlenmesi baştan beri Modern Batı değerlerine göre biçimlenmiş tek ve ilk bağımsız devlettir. Bu yönüyle ABD diğer Batı devletlerinden farklılaşmaktadır. Ancak dış politikasında diğer Avrupa devletlerinden ne ölçüde farklılaştığı tartışmalı bir nokta olma özelliğini sürdürmektedir. Bağımsızlık sonrası ABD, yeni kazanılan bağımsızlığı pekiştiren ve iktisadi gelişmeyi sağlayan bir dizi önlemleri uygulamaya koymuş ve aynı zamanda ülkenin henüz keşfedilmemiş batı bölgelerine el atmıştır (Lentini, 2000).

Başkan Jefferson 1803-6 arası batıda nelerin olduğunu tespit ve keşif amaçlı çalışmalarda bulunmak için bir heyet göndermiştir. Heyet çalışmalarının sonucu oluşturduğu raporu hükümete sunarak, Washington'un dikkatini batıya çekmiş ve ülkeyi bekleyen büyük olanaklardan bahsetmiştir. Teksas, New Mexico, California'nın ABD topraklarına katılması, ABD dış politikasını Asya'ya doğru yönelmiştir. ABD'nin başarılı şekilde genişleyerek Asya ile bağlantılarını güçlendirme olanaklarını yakalaması Tocqueville'e bu ülkenin geleceğin Süper Gücü öngörüsünde bulunmasına yol açmıştır (Tocqueville, 1969: 454, 456). Asya-Pasifik yönelimi giderek genç devlet ABD'nin günümüzde de geçerliliğini koruyan dış politika temel eğilimlerinden birisi olmuştur. Bu yönelimi ile ABD, Avrupa'nın güçlü devletleri ile de çatışmaktan kaçınma olanağı bulmuştur. Artık ABD, Avrupa denetimindeki bölgelere el atma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktan kurtulmuş ve Asya'ya daha iyi olanaklarda ulaşma şansı yakalamıştır.

Artık kıta-ötesi çıkar alanlarının belirlenme ve her Batı ülkesinin ulaşmak istediği Asya ticaretinden pay alma çabası içine girmeye hazır hale gelmiştir. Mümkünse Monroe doktrini ilkelerini Pasifik-Asya'da uygulamak, yoksa Avrupa ülkeleri ile Asya ticaretini ortaklaşa yürütmek, yeni ABD dış politika seçeneği olacaktır. Asya ticaretinin tüm ülkelere açık olması ilkesi, müteakip yıllarda, ABD'nin Asya politikasının temelini oluşturmuştur (Açık Kapı Politikası)⁴. Ancak öncelikle Batı ticaretine direnen bölge ülkelerinin direncinin kırılması gerekmektedir.

---

⁴ Bir Avrupa ülkesinin yararlandığı ticari imtiyazdan ABD'nin, ya da ABD'nin elde ettiği imtiyazlardan diğer devletlerin de yararlanmasını içermektedir.

ABD Başkanı Fillmore Japonya'nın açılması görevini Mathew Perry'ye vermiştir. Perry emrindeki 27 gemi ile 1853'te Başkan Fillmore'nin verdiği mektubu Japonya liderlerine iletmış ve ülkenin ABD ticaretine açılması talebini tehditkâr bir üslupla istemiştir. Japon makamları, Perry'ye, taleplerinin, kabul edildiğini bildirmişlerdir. ABD taleplerinin kabulü Japon tarihinde yeni bir dönüm noktası başlatmış ve Meiji iktidarının (1868-1912) öne açılmış ve modernleşme politikası başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren Japonya, bu güne kadar süren tarihinin yeni bir evresine girmiştir.

4. ABD'NİN JAPONYA'YA ÜLTİMATOMU VE JAPON YÖNETİM SEÇKİNLERİNİN TUTUMU

ABD'nin ultimatom niteliğindeki resmi bir mektupla Japon hükümetine (Bakufu) ilettiği teklifi⁵, daimyo yöneticilerinin de katıldığı, Bakufu idaresindeki genel mecliste görüşülmüş ve güçlü muhalefetle karşılaşmıştır. Ancak, uzun tartışmalar ve gerilimli bir süreç sonucunda, ülkenin içinde bulunduğu güçlükler öne sürülerek, teklifin onaylanması yönünde bir karar çıkmıştır.

Japon yönetim seçkinleri, bu kararlarını oluşturma sürecinde, Batı devletleri hakkında iyi bilgilendikleri anlaşılmaktadır. Hindistan ve Endonezya'nın içine düştüğü savunma zafiyetinin farkında olan Japon yönetiminin, özellikle Asya'nın iki büyük gücü Osmanlı İmparatorluğu ve Çin'in içine düştüğü savunma yetersizliğinden derin bir şekilde etkilendikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çıkarılan ders, Batı'nın karşı durulamaz bir silah gücüne sahip olduğu, şeklindedir. Bir süredir Japonya'nın Batı kıyısındaki yerel yöneticiler, düşük düzeyde de olsa, zaman zaman Batı ticaret ve savaş gemileri ile çatışma içinde olmuşlardı. Kıyı bölgelerindeki yerel yönetimler durumu izah eden raporlarını Şogun liderliğindeki merkezi hükümete iletmışler ve böylece yönetim karar-alma sürecinde yeterli bilgi ile donatılmıştı. Ancak Çin gibi devasa bir ülkenin kıyısında bile uzun tarihi süreç içerisinde bağımsız yaşamayı başarmış Japon ruhunun Batı taleplerine olumlu cevap vermesi kolay olmamıştır. Bu nedenle yönetim seçkinlerinin söz konusu kararda oybirliği sağlayamadıkları daha sonraki gelişmelerde de ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Japonya'nın silahların gölgesinde imzaladığı antlaşma (1854 Kanagava Antlaşması) kısa sürede "haksız ve eşit olmayan bir antlaşma" olarak nitelendirilmiş ve halk arasında büyük huzursuzluğun doğmasına yol açmıştır.

---

⁵www.isop.ucla.edu/eas/japan/docs/fillmoreletter.htm;
<http://web.jjay.cuny.edu/~jobrien/reference/ob54.html>;
www.indiana.edu/~hisdcl/h207_2002/perry.htm (12. 04. 2003).

ABD 1854'de, henüz bir antlaşmanın imzalanmamış olmasına rağmen, bir takım imtiyazlar elde etmiştir. Japon yönetimi benzer imtiyazları diğer Batı devletlerine de tanımak durumunda kalmıştır. Japonya, ilk önceleri, ABD'ye verdiği ayrıcalıkları diğer Batı devletlerine vermek istememiştir. Ancak Japon yönetiminin karşısına bu defa güçlü İngiliz donanması çıkmıştır. Ardından da Hollanda, Fransa ve Rusya donanmaları gelmiştir. Batı devletleri ortak bir tutumla kendilerine direnen daimyoları topa tutmuşlar ve kıyı valilerini silahsızlandırmışlardır. Böylece, yerel yönetimler askeri baskı altına alınarak halkla doğrudan ticari ilişki kurmak imkânı elde edilmiştir. Direnişe rağmen önemli kıyı bölgeleri Batı ticaretine açılmış, yabancı ve sahte paralar Batı eliyle Japon piyasasında dolaşıma sunulmuş, var olan maliye düzeni böylece alt üst edilip büyük mali krizler ortaya çıkmıştır. Bu mali krizlerin birçok toplumsal huzursuzluğa kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.

Japonya'da, örneğin Çin'e göre altının ucuz, gümüşün de pahalı olması nedeniyle, Batı devletleri Japonya'dan bol miktarda altın satın alarak Şanghay'a taşımışlar, oradan da bolca gümüş getirerek Japon piyasasına sürmüşlerdir. Böylece büyük ekonomik ve toplumsal krizlerin doğmasına yol açmışlardır. Bu suretle geleneksel düzenin bozulması başlatılmış ve ülke istikrarsızlığa itilmiştir. Artık geleneksel yönetimin duruma vaziyet edememesi üzerine, mevcut yöneticilerin halk nezdinde güvenirliliği giderek sarsılmıştır. Söz konusu dönemde zenginlerin daha da zenginleştiği fakirlerin de daha da yoksullaştığı, böylece de toplumsal düzenin bir krize girdiği, İmparatorluk Sarayı tarafından tespit edilmiştir⁶. Artık Japon yönetim seçkinleri, Japonya'nın Batı'ya açılmasını savunanlar ve karşı çıkanlar olmak üzere kesin olarak ikiye ayrılmışlardır. Birinci gruptakilerin gerekçeleri, Batı baskısının yoğunluğu ve karşı konulamaz niteliği şeklinde özetlenebilir. İkinci gruptakiler, Batı'ya direnmenin mümkün olduğunu ileri sürüyorlar, bu nedenle Batı devletleri ile yapılan antlaşmaların iptal edilmesini, geleneksel düzenin ihya edilerek, ülkede huzur ve sükûnun yeniden sağlanmasını talep ediyorlardı. İmparatorluk Sarayı ve daimyoların çoğunluğu, ikinci grupta yer alıyor ve geleneksel düzenin yeniden tesisi, Batı devletleri ile yapılan antlaşmaların tümünün iptalini talep ederek batılıların Japonya'dan kovulması gerektiğini savunmuşlardır. Ülkede huzur ve sükûnun ancak böylece yeniden sağlanabileceğini umuyorlardı. Zira Batı taleplerine olumlu cevap verilmesi, egemenliğin kaybı şeklinde değerlendiriliyordu. En güçlü ve ülkenin geleceğini belirleyebilecek gibi gözükürken bu grup, geniş halk tabanından da kararlı ve güçlü destek görmüştür. Özellikle kutsal İmparatorun bu yönde karar açıklaması, geniş kitleleri mobi-

⁶ Saray'ın ilgili açıklaması için bkz. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20.03.2003)

lize edebilmiştir. İmparator Kanagava Antlaşmasının imzalanmasından bir yıl sonra bir ferman çıkararak bütün yabancıların ülkeden çıkarılmasını emretmiştir (1859). Böylece muhalefet güç kazanırken İmparatorun nüfuzu da artmıştır. Bu arada Kanagava Antlaşmasına benzer antlaşmalar, İngiltere ile 1854'de, Rusya ile 1855'de, Hollanda ile 1857'de ve Fransa ile de daha sonra imzalanmıştır. Bunun üzerine organize olan ve giderek güçlenen muhalefet ('Sonno-Joi'), söz konusu antlaşmayı Japonya adına imzalayan Naouski'yi ihanet ettiği gerekçesi ile öldürmüştür (1860) (Hane, 1991: 215). Muhalefet, Bakufu'ya eleştiri dozunu kutsal İmparatorun emrine uymadığı ve Batılıları ülke dışına atmadığı için eylemlerini şiddetlendirmiş, bu süreçte bir çok devlet adamına suikast düzenlemiştir. 1861'den sonra bir Alman mütercimini de öldüren muhalefet, şiddet eylemlerinde Batı taraftarı Japon devlet adamlarını hedef aldığı gibi, zaman zaman doğrudan batılılara da yönelmiştir (Beasley, 1955: 120-122).

Batı devletleri, özellikle 1862-63 arası giderek yükselen ve şiddetlenen muhalefet nedeniyle, Bakufu'nun ülkede durumu kontrol edemeyeceği kanısına varmışlardır. Dolayısıyla, yapılan antlaşmaların uygulanamaması riski ortaya çıkmış ve antlaşmayı imzalayan kadronun tasfiyesinin uygun olacağı görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Batı devletleri ülkede istikrarsızlık nedeniyle söz konusu antlaşmaların uygulanamamasını riske atmak istemediğinden, iç muhalefet de belirtilen antlaşmaları imzaladıkları için Şogun yönetimine (Bakufu) karşı tutum içinde olmuşlardır. İç ve dış desteği birlikte yitiren Bakufu yönetimi, giderek tasfiyeye hazır hale gelmiştir. Özellikle İngiliz donanması yaptığı askeri baskı ve yeni girişimleri ile yönetimin tasfiyesini hızlandıran gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Ancak, Şogun, İngiltere'nin baskısına umulduğu gibi tepki vermemiş ve ülke içinde birliğin sağlanması için muhalefete yakınlaşarak dış tehlikeyi bertaraf etmenin imkanlarını araştırmaya başlamıştır. Bu nedenle 230 yıldır hiçbir Şogunun ziyaret etmediği imparatorluk sarayını ziyaret etmiştir (1863). Bu görüşmede Şogun, İmparatorun görüşünü benimseyerek muhalefetle işbirliği içinde, Batılıları ülke dışına çıkarmaya, tüm antlaşmaları iptal etmeye ve halkının yanında olduğunu göstermeye karar vermiştir. Şogun, halkının ve Sarayın yanında olduğunu gösteren kararını uygulamaya koymak istediğinde, İngiliz donanması yeniden saldırmış ve Şimoniski açıklarında Japon kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Savaş sonu imzalanan antlaşma ile İngiltere, Şogunluğu 3 Milyon \$ gibi o gün için devasa bir tazminat yükümlülüğü altına sokmuştur.

Bu girişimlerin Japonya'yı açılmaya zorlayan ABD tarafından değil İngiltere tarafından gelmesinin nedeni, ABD'de başlayan iç savaş olmalıdır. ABD'nin başlattığı girişim İngiltere tarafından üstlenilmiş ve Japonya'ya belli

koşulları dikte ettiren devlet olarak öne çıkmıştır. Böylece Anglo-Sakson dayanışmasının ilk örneklerinden biri sergilenmiştir. ABD daha sonra görev başına, Japonya'ya, dönme yerine Filipinlere ilgi gösterecek ve Japonya'nın İngiltere'ye tanıdığı imtiyazlara katılmakla ilgisini sınırlandıracaktır. Böylece de amacına ulaşan ABD, Japonya'ya İngiltere'nin gerçekleştirdiği saldırılara benzer tutum ve görünüm içinde olmayacaktır. ABD'nin Japonya ile olan ilişkilerinin bu şekilde sınırlandırılması II. Dünya Savaşı ile keskin bir şekilde sona ermiş, Japonya'nın örgütlendirilme ve yönlendirilmesi görevini doğrudan kendisi üstlenmiştir.

İngiltere'nin belirtilen saldırıları, İmparatorun fermanına destek veren Satsuma ve Choshu gibi Batıya muhalefet eden güçlü daimyoları özellikle hedef almıştır. Satsuma doimiyosuna ait Kageshima şehri 1863'de, Eylül 1864'de Choshu'nun bazı şehirleri İngiliz ve Batı ittifakı donanmasıyla yerle bir edilmiş ve böylece daimyolara, askeri güçlerinin sınırları, hangi tarafı seçmeleri gerektiği ve bu süreçte pazarlık güçlerinin olmadığı gösterilmiştir. Artık Satsuma ve Choshu hanları ittifak halinde taraf değiştirerek, İngiltere ile anlaşmışlar ve ilişkilerini geliştirmeye başlamışlardır⁷. Bu iki daimyo artık ülkenin Batıya açılmasını isteyen grubun ateşli savunucuları ve itici gücü olacaklardır. Choshu İngiltere'nin dolaylı desteği ile merkezi yönetimin ordusuna karşı girdiği bir çatışmadan başarı ile çıkmıştır. Bu yenilgi Japonya'da Şogunluk rejiminin sonunu hazırlamıştır(1866). Bu iki daimyo ittifakı daha sonra merkezi yönetimin, Şogun'un ordusunu 1868'de yeni bir çatışmada yenerek Şogunluğun lağvını ve imparator Meiji'nin tahta geçmesini sağlamışlardır. Bu iki daimyo Meiji dönemi boyunca yönetimde yeni ünvanlar olarak belirleyici güç olma özelliklerini sürdürmüşlerdir.

1863-64'de, Batı güçlerinin daimyolar üzerindeki askeri başarısından sonra, Şogun ile görüşen daimyolar, tutumlarını yeniden belirlemek durumunda

---

⁷ Satsuma Japonya'da bulunan irili ufaklı 165 hanlıktan (derebeylikler) en fazla vergi ödeyen ikinci, Choshu ise altıncı sırada bulunuyordu. Satsuma 27 bin, Choshu ise 11 bin Samuray bulunduruyordu. İki hanlıkta denize kıyı ve merkezden uzak olduklarından batılı devletlerle daha yoğun ilişki içine girmişlerdi. Satsuma nispeten daha iyi endüstriyel altyapıya sahip olup ticaret, tekstil ve madencilikte ülkede önder konumundaydı. Entelektüel düzeyde de Batı'daki gelişmeleri iyi takip ettikleri anlaşılmaktadır. Perry yetkililerle muhatap olduğunda, ABD hakkında (kuruluşu, İngiltere, İspanya ve Meksika ile savaşları, Kaliforniya'nın ilhakı vs.) ne kadar çok şey bildiklerini gözlemlemiş ve buna hayret etmiştir. Choshu, daha çok donanması ve deniz kuvvetleri ile öne çıkmıştır. Dolayısıyla Batı devletlerinin bu hanlıkları neden hedef alacakları anlaşılmaktadır. İki hanlığın liderlerinin 7 Mart 1866'da bir araya gelerek gizli bir ittifak yaptıkları ve Şogunluğu devirmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bu ittifak daha sonra amacına ulaşmıştır. Yazar bu gizli ittifakın oluşma sürecinde Batı devletlerinin katkısının olup olmadığı konusunda bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak bu iki hanlık daha sonra İngiltere ile iyi ilişkiler geliştirmişlerdir (Morison, 1967).

kalmışlardı. Batı devletlerinin iradelerine karşı çıkılmaması nedeniyle, dikte edilen antlaşmaların onaylanması kararı, halkın dinmeyen muhalefetine rağmen değişmemiştir. Bir türlü bertaraf edilmesi gereken dış tehlikenin, Japon siyasi karar vericilerinin kararlarını belirleyen temel faktör olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Artık yapılacak şey, yeni siyasete halkın uyum sağlaması için çalışmak olacaktır.

Japonya'nın Yeni Seçimi: Karar-alma sürecinde iç muhalefetin artık ikinci önemde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Japon siyasi eliti ne kadar haklı olduklarını daha sonra İngiltere'nin yeni bir tehditle yeni bir ticaret antlaşmasının imzalanması talebinde de gördüler. Bu defa İngiliz savaş gemileri, muhalefetin esin kaynağı İmparatorluk Sarayının bulunduğu Kyoto şehrine baskı yapmaya başlamıştır. Bunun üzerine bu antlaşma da 1865'de imzalanmıştır. 1866'da Şogun ölmüş ve yerine akrabası istemediği halde Şogunluk görevine getirilmiştir. Yeni Şogun, görevi üstlendikten bir yıl sonra, siyasi otoriteyi temsil etme görevinden kendi isteği ile vazgeçmiştir. Batı'ya muhalefet eden İmparatorun ölmesi de, tam da bu sırada gerçekleşmiştir. Bu hadise, yeni bir İmparatorun görevi devralmasının önünü açmıştır. Son Şogun Yoshinobu, istifasını İmparatora sunmuş ve istifası imparator tarafından kabul edilerek⁸ Şogunluk kurumunun lağvı sağlanmış ve imparatorun yetkileri güçlendirilmiştir. Şogunluğun lağvı ile Japon siyasetinde ağırlık noktası İmparatorluk Sarayına kaymıştır. Şogun ve daimyolar, Batı baskısı karşısında muhalefetin anlamsızlığını görmüşler ve şaşkıncu bir şekilde tüm yetkilerini İmparatora devretmişlerdir. Artık Japon yönetim seçkinleri, iç muhalefeti her hangi bir şekilde yatıştırarak bir uzlaşma çerçevesinde ülkeyi Batı talepleri doğrultusunda Batı'ya açmanın uygun olacağı düşüncesine ulaşmışlardır. Böylece yüzü batıya dönük yetkileri artırılmış bir imparatorun iktidara gelmesinin önü açılmıştır.

Japon Ulusu, bu siyasi seçim sonucu yüzyıllarca esinlendiği Asya kültürü ve öğretilerinden de kopacak ve Batı'dan gelecek esintiye kulak vermeye başlayacaktır. Bilgeliliğin kaynağı artık Konfüçyus, Buda ve Şinto'da değil, Batı Modernitesinde aranacaktır (Najita, 1985). Batı Modernitesi sadece iktisadi alanda piyasa mekanizmalarının ihdas edilmesi ile sınırlı tutulmayacak aynı zamanda siyasal alanda ve entelektüel düzeyde de yol gösterici sayılacaktır. Şimdiye kadar Doğu öğretilerinin taşıyıcı ve yayıcılığını yapan Japonya, bu dönemden itibaren Batı değerlerinin, entelektüel modern değerlerin Asya'ya taşıyıcı ve yayıcılığını üstlenecektir. Ancak daha sonra kurulacak Japon siyasal sistemi ve entelektüel akımlarında, Batı karşıtlığı ve Doğuculuk güçlü bir siyasi ve entelektüel akım olarak toplumsal taban bulmaya devam edecek ve

---

⁸İlgili belgeye bkz. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20. 03. 2003)

önemi nedeniyle belli bir rol oynamayı günümüzde de sürdürecektir. Ancak Japon Ulusunun günümüze kadar süren temel istikameti kutsal İmparatorun tercihi ile Batı olmuştur. Halk ve ülkenin seçkinleri imparatorlarının tercihine bağlılık ve sadakatte günümüze kadar bir kusur işlemediklerini göstermişlerdir.

Batı devletlerinin iradesine uygun davranma kararı, yeni imparatorun tahta çıkması ile kesin biçimini almıştır. Batı iradesine uygun davranmak ülkede yeni düzenlemeleri gerektirmiştir. Artık siyasi bir kararla dış ilişkilerin nasıl düzenleneceğinin yolu gösterilmiştir. İç düzenleme de yeni gereklere uygun olarak tanzim edilecek ve ülke belli bir misyona hazır hale getirilecektir. Dış ilişkileri batılı devletlerin iradesine uymakla sınırlı olması ve çetrefilli büyük düzenlemeleri gerektirmemesi nedeniyle, bu alanda değişim nispeten kolay olmuştur. İç düzenlemeler, daha karmaşık hazırlık, teknik bilgi ve beceriyi gerektirdiğinden, daha sıkıntılı ve çetrefilli bir süreç olmuştur. Her şeyden önce yeni gereklere uygun kadronun yetiştirilmesi gerekmiştir. Japonya'da, silahların gölgesinde de olsa, batılı anlamda bürokratik, toplumsal, askeri ve ekonomik transformasyonun gerçekleştirilmesinin kararı verilmiştir. Artık sorun bu kararın nasıl uygulanacağı noktasındadır.

Yeni düzen yeni bir liderliği ve yönetimi gerekli kılmıştır. Artık toplumsal güç, o güne kadar siyaset dışı yaşayan ve sembolik anlamı olan İmparatora devredilmiştir. Batı'ya direnmenin gerektiğini savunan İmparatorun da tam da o sırada ölmesi yeni bir İmparatorun iktidara getirilmesini kolaylaştırmıştır. İmparatorluk yetkileri güçlendirilmiştir. İmparator, halkın, muhalefetiyle birlikte, etrafında bütünleştiği kişilik olacaktır. İmparator karizmatik nitelikleri ile muhalefeti yeni siyasete entegre edecek, ulusu bütünleştirecek karizmatik bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni imparator, halkını kişiliği etrafında bütünleştirerek, Batının iradesine uygun bir biçimde Batı taleplerini uygulayarak ülkesinin işgalini engellemeye ve ulusunu selamete çıkarmaya çalışacaktır. Özellikle halk nezdinde kaybolan devlet otoritesinin ve ayaklar altına alınan ulusal onurun başka türlü de olsa iadesi olanağı araştırılacaktır⁹.

Ancak yeni İmparator henüz 14 yaşında bir çocuktur (Meiji İshin) ve yetkilerini kullanabilecek donanımdan yoksun bulunmaktadır. İmparator adına imparatorluk yetkileri başkalarınınca kullanılarak, ülke batıcılaşma istikametine sokulacaktır¹⁰. Bu şekilde dış tehlikenin önlenebileceğinin varsayıldığı anlaşılmaktadır. Gerçekten de Batı, Japonya'yı sömürgeleştirmemiştir. Artık yeni düzen içinde Japonya'nın Batı dünya egemenlik ilişkilerine tamamlayıcı bir

⁹ Bazı imparatorluk kararları için bkz. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20. 03. 2003).

¹⁰ <http://www.library.yale.edu/beinecke/orient/japan.htm> (27. 04. 2001).

unsur olarak eklemenebileceği nedeniyle, buna gerek de kalmamıştır. Batı için sorun, artık Japonya'nın yeni çizgisinden ayrılmasını engellemeyi başarmak ve ülkenin bu çerçevede evrilmesinin teminat altına alınmasını sağlamak olacaktır.

Artık Japonya, Batı ile uyum içinde Doğu Asya toplumlarının Batı'ya açılması işine koşulacaktır. Bu gereklilik Çin ile girişilen çarpışmaların sonucu ile ortaya çıktığı gibi, yeni İmparatorun henüz tahta çıkmasından birkaç yıl önce Kore'ye karşı girişilen macerada da ortaya çıkmıştır. İngiltere Japonya ile meşgul olduğu sırada, Rusya ve Fransa, Kore'ye yönelmişler ve Fransız savaş gemileri 1866'da bir çarpışma sırasında Kore tarafından imha edilmiştir. Fransa, böylece bu bölgede faaliyetin nasıl sonuçlar doğuracağını görmüş ve sınırlarını anlamıştır. Yine Kore güçleri ABD'ye karşı başarılı bir mücadele vermiş, bölgede bulunan ABD güçleri ile savaşarak gemisini batırmıştır. Batı, Kore'ye girme çabalarında başarısız olmuştur. Batı yardımına yeni kimliği ile Japonya koşacaktır. Japonya yeni seçtiği politikasına uygun ilk dış politika davranışını 1876'da Kore'yi açılmaya zorlayarak ortaya koymuş (Myers, 1984: 246) ve Batı'nın güvenilir bir müttefiki olabileceğini göstermiştir. Yeni yönetimin bir diğer dış politika girişimi 1874'de Tayvan'a başarılı bir saldırı düzenleyerek, geri çekilmesi olmuştur. Bu çerçevede Japonya'nın Kore'ye, Tayvan ve Çin'e saldırıları söz konusu olacaktır. Bu Japon girişimleri, Batı özellikle İngiltere tarafından ödüllendirilecek ve Japonya'ya dikte ettirilen kapitülasyon antlaşmalarını yavaş yavaş Japonya lehine revize edilecektir.

Japonya'nın dış politikasındaki değişimin irdelenmesi başka bir çalışmanın konusu olduğundan, burada üzerinde durulmayacak, çalışmanın bundan sonraki bölümünde Japon kimlik değişimine ve modernleşmesine yol açan iç düzenlemeler ele alınacaktır. Yeni yönetim yeni bir kimlikle işine başlamıştır.

5. MEİJİ DÖNEMİ MODERNLEŞME ÖNLEMLERİ: ULUS-DEVLET İNŞASI VE MODERN KURUMLARIN İHDASI

Yeni yönetim iş başına geldiğinde, 'güneş tanrıçasının oğlu' imparator Meiji İshin, ülkenin yeni temel istikametini belirleyecek 5 maddelik bir Ant yayınlamıştır (Charter Oath / 6. 4. 1868).

-Kamuya açık toplantılar düzenlenmeli, tüm devlet işlerinin yürütülmesini sağlayan kararlar için kamuoyunun görüşleri alınmalıdır.

-Devlet işlerinin ciddi bir biçimde yürütülmesi ve idare edilmesi için halk ve hükümet iradelerini birleştirerek işbirliği içinde olacaklardır.

-(Belirlenen/belirlenecek hedeflere ulaşılması için) sıradan halkın, en az askerler ve kamu görevlileri kadar, taleplerini belirtmelerine ve kararlara katılmalarına fırsat tanınarak hoşnutsuzluğun doğmaması sağlanacaktır.

-Geçmişin kötü adet ve gelenekleri kaldırılacak ve her şey yerin ve göğün doğru yoluna (doğa yasalarına) uygun olacaktır.

-Tüm dünyadan bilgiler toplanarak İmparatorluğun temeli güçlendirilmelidir¹¹.

Böylece, yeni siyasete uygun toplumsal taban ve kamuoyunun oluşturulması ise iç siyasal, idari, toplumsal ve ekonomik dönüşüm sağlanarak temin edilecektir. Japonya'yı modernleştirdiğine inanılan birtakım önlemler alınarak, yeni siyaset çerçevesinde, "ülkenin zengin ve ordunun güçlü" (fukoku kyohei) yapılması temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu amaca yönelik köklü reformlara girişilmiştir. Bu reformlarla ülke batıcılaşarak Batı devletleri kadar güçlü olunması umulmuştur. Bu reformların neler olduğu aşağıda ana hatlarıyla belirtilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle imparatorluk merkezi Şogunluk merkezi Edo'ya (Tokyo) taşınmış ve Şogunluk lağvedilmiştir. Dörtlü hiyerarşiye dayanan geleneksel toplumsal sınıfların (savaşçılar/Samuray, Çiftçiler, Zanaatkârlar ve Tacirler) kaldırılması, ilkokul eğitiminin ve askerliğin zorunlu hale getirilmesi, geleneksel siyasal ve ekonomik sistemin kaldırılarak Batı tarzı yeni örgütlenmenin gerçekleştirilmesi yeni önlemler olarak sıralanmaktadır. Bu süreçte batıların dayanışmanlığına yoğun bir şekilde başvurulmuş ve Japon gençleri Batı'ya yaygın şekilde eğitim amacıyla gönderilmiştir. Bir heyet oluşturularak, bu heyetin tüm dünyayı ve özellikle Batı devletlerini ziyaret edip bilgi toplamaları talimatı verilmiştir (Iwakura Mission). Bu heyet tüm Batı devletlerini ziyaret ederek görevini başarıyla tamamlamıştır.

Toprak reformu ile daimyoların gücü elinden alınarak askeri dayanakları Samuray sınıfı ekonomik destekten yoksun bırakılmıştır¹². Yeni bir toprak düzeni ve vergi sistemi ile geleneksel yapıya son verilmiştir(1871). Yeni hükümet yeni bir vergi sistemiyle %3 vergi koyarak (1873) bütçesini oluşturmuştur. Toprak düzeni yeniden yapılandırılma aşamasında olduğundan ve henüz yerleşmediğinden devletin gelirinin hangi öz kaynaktan sağlandığını ulaşılabildiğimiz kaynaklardan tespit etmek mümkün olmamıştır. Bu dönemde en-

¹¹ *Imperial Oath on the Five Principles*, March 14, 1868. www.udel.edu/History/figal/Hist370/text/er/meiji.pdf (20. 03. 2003).

¹² Daimyolar, Timar sistemine benzer şekilde, samuraylardan oluşan belli bir askeri gücü elinde bulunduruyorlardı. Toprak reformu, bu imkanı ortadan kaldırmıştır.

düstri gelirinde ve dolayısıyla bu sektörden sağlanabilecek vergiden söz etmek olası değildir.

Daha önceden ayrıcalıklarının kaldırılmasından rahatsız olan önemli bir Samuray grubu 1877'de büyük bir ayaklanma başlatmış, ancak hükümetin yeni askeri örgütü ile başarısızlığa uğratılmıştır. Böylece geleneksel düzenin dayanağı Samuray sınıfı yeni sisteme entegre edilmiştir. Bu sınıf mensupları, ya yeni teşekkül eden orduya, ya da deniz kuvvetlerine katılarak yeni sisteme yararlı hale sokulmaya çalışılmıştır. Diğer bir kısmı ya emekli maaşı veya tazminatla görevden uzaklaştırılarak serbest piyasa koşullarına terk edilmiştir (Lockwood, 1954: 250; Harootunian, 1960: 433-444).

ABD örneğine göre Merkez Bankası kurularak maliye ve para sistemi reforme edilmiş ve para gümüş esasına dayandırılmış ve 'Yen' ilk defa ulusal para olarak dolaşıma sunulmuştur (1872). Uluslararası altın standardına ise ancak Çin'e yapılan başarılı savaştan sonra geçilmiştir (1897). Vergi, Medeni, Ticaret ve Ceza hukuku Batı hukuku örneğine göre yeniden tanzim edilmiştir. Modern Polis, Telefon, Telgraf, Sağlık teşkilatları kurulmuş, Avrupa takvimi ve zaman ölçüsü kabul edilmiştir. İdari sistem değiştirilmiş ve valiler merkezden tayin edilmeye başlamıştır. Tüm bu çabalar yeni oluşmakta olan ulus-devlet kimliği ile Japon idari sisteminin merkezileşmesini göstermektedir.

Geleneksel loncaların hareket alanı kısıtlanırken serbest girişimci sınıfın oluşumu, özel mülkiyet hakkının hukuki güvenceye kavuşturulması ile desteklenmiştir. Ulusal pazarın yaratılma teşebbüsleri ve ulusal ekonominin örgütleyicisi sayılan girişimci sınıfın dışa açılması özellikle kolaylaştırılmıştır. 1870'lerde yapımına başlanılan demir yolu ağı yaygınlaştırılarak ülkenin çeşitli bölgeleri birbirine eklenmiş ve böylece bir ulusal pazar yaratılmasına çalışılmıştır. İlk demiryolu hattının finansı (Tokyo-Yokohama) İngiltere'nin cömert kredisi ile sağlanmıştır (3 milyon 670 bin Sterlin) (Norman, 1970: 49, 140). Böylece bölgesel kimlikler yok olmaya terk edilirken –ki daimyoların dayanakları idi– İmparatorun kişiliğinde ulusal kimliğin pekiştirilmesi ve merkeziyetçiliğin güçlendirilmesi önlemleri alınmış olmaktadır.

Modern bir anayasa yapımı kuşkusuz, gerçekleştirilen reformların en önemli kısımlarından biridir. Daha önce belirtildiği gibi Meiji iktidarı ile birlikte Batı'da araştırma yapmak üzere oluşturulan heyet Batı ülkelerini ziyaret etmişti. Bu ziyaret sırasında modern bir devletin gereği olarak Anayasa fikri, Anayasanın nasıl olacağı şekillenmiş ve metin haline getirilerek daha sonra uygulamaya konulmuştur. İmparatorun yetkilerini artıran ve merkezi konuma yerleştiren bu Anayasa, oldukça devlet merkezci ve muhafazakâr Prusya'dan esinlenilerek hazırlanmıştır. Ancak, 1889 Anayasası'nın İmparatorun

halkına bir hediyesi olduğu ifade edilebilir. Tüm reformların hukuki temeli geniş ve temelli biçimde 1889'de yürürlüğe giren bu Meiji-Anayasası ile güvence altına alınmıştır.

1889 Anayasasında ifadesini bulan Anayasal Monarşi ülkenin siyasi sistemini oluşturmuştur (Akita, 1967). İmparator, siyasi erki elinde bulundurduğu gibi askeri gücün de komutanıdır. Bu anayasaya göre İmparator Savaş ve Barışa karar verebildiği gibi, yabancı devletlerle antlaşma imzalama yetkisini de elinde bulundurmaktadır. Kabine, İmparatora karşı sorumlu olup, 11 bakan ve gizli bir devlet konseyinden oluşmaktadır. Kabine İmparator tarafından belirlenmiş olup devlet konseyi (Genro) daha çok İmparatora danışmanlık işlevi üstlenmiştir. 450 bin kişinin seçmesi ile iş başına gelen parlamento (Diet) ilk defa 25.11.1890'da toplanmıştır. Seçime sadece toplam nüfusun yaklaşık %1'i yetkili kılınmıştır. Ancak parlamentonun yasama yetkisi olmayıp sivil ve askeri bürokrasi, maliye ve ekonomik çıkar gruplarının menfaatlerini uzlaştıran bir platform işlevi görmüştür. Yılda sadece üç ay toplanan temsilciler meclisinin yetkileri oldukça kısıtlı tutulmuş erk daha çok İmparator ve Devlet Konseyinde toplanmıştır.

Devlet, piyasa kurumlarının oluşturuluşunda öncülük rolü üstlenmiş ve batılı anlamda kapitalist ilişkilerin oluşturulmasına alt yapı sağlamıştır. Devlet, endüstri şirketlerinin kurulmasına ön ayak olmuş ve bu yöndeki özel girişime destek vermiştir. Girişimci sınıfın önü açılmış ve şirketleşme aile bağlarına dayanarak gelişmiştir. Bu akrabalık ilişkisi belli bir monopolleşmenin de temelinin atması ve bu yönüyle Batı girişimci sınıfına göre farklı rekabet koşulları sağlanmıştır. Bu özellik, daha sonra tüm Doğu Asya ülkelerinde görülebilecektir. Böylece uluslararası rekabete daha hazır olunabileceği umulmuş olmalıdır.

Meiji döneminde teknolojik yeniliklerin ithali ve yeniden üretimi başlıca devlet politikası olmuştur. Daimyoların elinde bulunan fabrikalar, maden ocakları, zanaat ve diğer sektörler artık merkezi hükümetin denetimine bırakılmış veya bunların yeni piyasa düzeni içinde özel girişimciler eliyle işletilmesine destek verilmiştir. Özellikle büyük aile şirketlerinin oluşması sermaye birikimine olanak tanımıştır. Ancak demir yolu, telefon, telgraf ve savunma endüstrisi gibi sektörler devletin monopolüne bırakılmıştır.

Tarımda makinalaşma desteklenerek ihracatın önü açılmıştır. Sosyal alanda yapılan reformlarla köylünün bir işçi emeğine dönüşmesinin önü açılmış ve endüstrinin ihtiyaç duyacağı ucuz emek piyasaya arz edilmiştir. O günün koşullarına ve ülke kaynaklarına uygun olarak tekstil endüstrisi başarılı şekilde desteklenmiştir. Endüstri için ülkede bulunan doğal kaynaklar kullanıma

sokulduğu gibi dış kaynaklardan yararlanma yine devletin başlıca politikası olmuştur. Böylece, modernleşme bir bütün halinde hayata geçirilmesi endüstrileşme ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak kurumsal ve anayasal çerçeve hazırlanması ile sağlanmış olmaktadır.

Esasen tüm bu ve benzeri önlemlerin Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Cumhuriyet döneminde de söz konusu olduğunu biliyoruz. Hatta Türkiye’de bu tür önlemler daha erken tarihlerde uygulamaya konulmuştur. Dolayısıyla Japonya’nın modernleşmede başarısını, belirtilen önlemlerle sınırlamak -en azından Türk insanı için- kolay gözükmemektedir.

Japon başarısında belirtilen önlemlerden Modern Anayasa Yapımı ve Eğitim Reformu üzerinde özellikle durulmaktadır. Elbette bu alanda ortaya çıkan kurumsallaşma belli ve elverişli bir istikrar ve düzenin, sermaye birikimi ve ekonomik kalkınmanın doğmasına uygun koşulların yaratılmasına yardımcı olmuştur. Ancak bunların belirleyici olduğunu ileri sürmek oldukça güçtür (Tözören, 1984).

Ancak yetişmiş elemanın yanında asıl itici güç sermayeye ihtiyaç vardır. Sermayenin oluşması için sadece ülke içi koşulların hazırlanması yeterli olmayıp, dış çevre koşullarının da oluşturulması gerekmektedir. Kanımızca Japon başarısını, ülkenin o güne kadar ulaştığı sermaye birikim düzeyi ile açıklamak yetersizdir (Smith, 1988). Bir başka ifadeyle, Japonya, biriken sermayenin ulaştığı düzey sonucu dışa açılmış değildir. Batı Avrupa örneğine benzer bir sermaye birikiminden söz etmek mümkün değildir. Japonya belli bir süre Batı baskısına direnmiştir. Bu direnme eldeki endüstriyi korumak amacıyla yönelmiş olmamıştır. Dolayısıyla sermaye birikiminin kaynağı, yerel olmaktan çok uluslararası koşulların ürünüdür. Japonya daha sonra sınırı-aşan bir imparatorluk ve sömürge peşinde olmuştur. Ne var ki, bu yayılma belli bir sermaye birikimi ve endüstrileşmenin itmesi sonucu olmamıştır. Tam tersine sermaye birikimi söz konusu yayılma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Japonya’nın 1868-1912 arası ithalatı 33 kat artarken ihracatı 57 kat artmıştır. Başlıca ihraç ürünleri ipek, çay, bakır, seramik olup ithalat ürünleri pamuk ve tekstil maddeleridir. İngiltere ve kolonilerinin Japon dış ticaretindeki payı belirtilen dönemde % 70 ila 80 arasındadır. 1870’de toplam dış ticarete ithalatın oranı antlaşmalarla verilen ayrıcalıkların sonucu olarak %70’e ulaşmıştır. Ancak Japonya aleyhine olan bu denge siyasi ilişkilerin düzelmesi ile giderek iyileşmiştir. 1909’a gelindiğinde İngiltere’nin dış ticaretinde Japonya’nın payı %

29'a çıkmıştır¹³. Bu yüksek oranı Japon ürünlerinin baştan beri rekabet gücünün yüksek olmasıyla açıklamak oldukça güçtür.

1900'lere kadar savunma endüstrisi dışında ağır sanayiden bahsetmek olanağı da yoktur. Savunma sanayi de ekonomiye katkı yerine yük getirdiği de bilinmektedir. Bu sektörde atılım ancak Meiji dönemi sonrasında söz konusudur. Bu verilerden Japon ekonomisinin İngiltere pazarına bağımlı geliştiğini ve sermaye birikimini bu pazara bağımlı olarak sağladığını çıkarmak mümkün gözükmemektedir. Esasen Japon ekonomisinde bu eğilim günümüzde de gözlemlenebilir. Ancak bu defa Japon ürünleri için uygun pazar İngiliz denetimindeki pazarlar değil, ABD denetimindeki pazarlardır.

1885'de toplam 10 ve daha fazla kişi istihdam etmiş özel sektör fabrika sayısı 1900 rakamına ulaşmıştır. 1905'e gelindiğinde nüfusun %65'i hala tarımda istihdam edilmiş bulunuyordu. Endüstrinin, küçük işletme ve el zanaatları ile birlikte, GSMH'daki payı % 35 ile sınırlı olup 1885-89 arası devlet gelirin % 69,4'ü tarımdan gelen vergiden oluşmaktaydı. Bu veriler Japon modernleşmesinin tipik özelliğini yansıtmaktadır. Japon endüstrisi henüz gelişmemiştir ve olduğu kadarı ile de İngiltere pazarlarına bağımlı kalmıştır. İngiltere buna neden fırsat vermiştir? Söz konusu dönemde dünya pazarlarını ve uluslararası ekonomik ilişkileri dünya egemenlik ilişkilerinden bağımsız, arz-talep yasalarına uygun işleyen yansız bir düzen olarak değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla Japonya'nın başarısını siyasi tutum değiştirmekle ve yeni siyasi kimlik benimsenmesi ile açıklamak daha uygun gözükmemektedir.

6. SONUÇ

Japonya Batı devletlerinin Asya siyaseti çerçevesinde askeri önlem ve zorlamalar sonucu Batı'ya açılmıştır. Japonya modernleşme sürecine kendi tarihsel deneyimleri ve kendi başlattığı ilişkilerin sonucu girmiş değildir. Japon modernleşme süreci bir yenilgi nedeniyle başlatılmıştır. Ülkenin içine düştüğü açmazlara yönetim çözüm üretmediği için kendisine dayatılan ilişkilere boyun eğmiştir. Ancak bu şekilde bir sömürgeleşme ile değil modernleşme ile yüz yüze kalmıştır.

Japonya Batı dayatmalarına direnmek istemiştir. Ancak başarılı olamamıştır. Dış baskı geleneksel düzeni ve ülkedeki güç merkezlerinin ahengini Batı yararına bozmuştur. Dış baskı karşısında ülke güç merkezleri birbirini tamamlayıcı özelliğini kaybetmiştir. Bu nedenle Japonya'da bazı unsurlar Batı tekliflerine olumlu bakmışlar, bunun sonucu olarak ülke sömürgeleşme ris-

---

¹³ www.euronet.nl/users/artnv/chapter3.html (21. 04. 2003); Skocpol, Theda, *States and Social Revolutions*, (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1978).

kinden kurtulmuş ve modernleşme şansını yakalamıştır. Ne var ki, Japon modernleşmesinin teminatı dünya egemenlik ilişkileri kendi denetiminde değildir. Batı dünya egemenlik ilişkilerine başarılı bir şekilde eklenmiştir. Daha sonra II. Dünya Savaşı deneyiminde de görülebileceği gibi, söz konusu bu başarı aynı zamanda Japon gücünün de sınırındır.

Meiji dönemi reformları, diğer Batı-dışı ülkelerin, örneğin Türkiye'nin gerçekleştirdiği reformlardan pek farklı değildir. Bu nedenle Japon başarısını söz konusu reformların doğasında aramak yetersiz kalmaktadır. Japon ekonomisi İngiltere'nin dünya egemenlik ilişkilerini kendi denetimi altında tutmayı başardığı bir dönemde, XIX. yüzyılda, canlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla Japonya'nın İngiltere'ye rağmen dünya pazarlarına girmeyi başardığını düşünmek yetersiz kalmaktadır. Zira Japonya ulusal egemenliğini kaybettiği kapitülasyon antlaşma hükümlerini Meiji dönemi sonlarına doğru 1911'de ancak İngiltere'nin onayı ile kaldırmıştır. Japonya'nın bu başarısı İngiltere'ye karşı verilen bir mücadelenin sonucu gerçekleşmemiştir. Bir başka ifadeyle, Japon Modernleşme başarısı, bir zafer üzerine değil, bir yenilgi üzerine gerçekleşmiştir.∇

KAYNAKLAR

- Akita, G., *Foundations of Constitutional Government in Modern Japan, 1868-1900*, (Cambridge: Harvard University Press, 1967).
- Altuğ, Y., *Çin Sorunu*, (İstanbul, 1967).
- Amin, S., "Der kapitalistische Genozid", *Blätter für deutsche und internationale Politik* 49.7 (2004):817 -24.
- Beasley, W. G., *Select Documents on Japanese Foreign Policy 1853-1868*, (Oxford University Press, London, 1955).
- Bryant, J. M., "The West and the Rest Revisited: Debating Capitalist Origins, European Colonialism, and the Advent of Modernity", *The Canadian Journal of Sociology*, (Fall 2006).
- Büyükbaş, Hakkı, "Japon Modernleşmesinin Uluslararası İlişkiler Boyutu", *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına, Sosyoloji Yıllığı: Kitap 10*, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2003.
- Büyükbaş, H., "Japon Modernleşmesi Üzerine (1868-1912)", *Bilimname*, 65-86, Cilt: 1: Sayı: 3, Kayseri, 2003.
- Esenbel, S., "Japonya ve Türkiye'de Çağdaşlaşma Tarihinin Karşılaştırması", *Çağdaş Japonya'ya Türkiye'den Bakışlar*, (Haz. Esenbel, S., Demircioğlu A. M.), (İstanbul, 1999), ss. 9-30.
- Giritli, İ., "Japonya'nın Modernleşmesi ve Atatürkçü Modernleşme", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (Sayı 5, Cilt: II), Mart 1986.

- Hall, John W., *Japan : From Prehistoric to Modern Times* (London: Weidenfeld and Nicolson) 1970.
- Hane, Mikiso, *Premodern Japan, A Historical Survey*, Westview Press, Boulder (Colorado), Oxford, 1991.
- Harootunian, Harry D., "Economic Rehabilitation of the Samurai in the Early Meiji Period", *The Journal of Asian Studies* Cilt: 19, No: 4, 1960.
- Jansen, M. (ed.), *Changing Japanese Attitudes Toward Modernization*, (Princeton Univ. Press, 1965).
- Kakuzo, Okakura, *Çay Kitabı*, (Çev Ayça Ögel, İst., 2001).
- Kocabaşoğlu, Uygur (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, (Cilt: 3, İstanbul, 2002), s. 19-42.
- Lentini, O., *American Liberalism, One Worldism & World-Systems Analysis*, *Journal of World-System Research*, (VI-3, Fall/Winter 2000), ss. 812-826
- Lockwood, William W., *The Economic Development of Japan: Growth and Structural Change, 1868-1938*, (Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 1954).
- Morison, S. E., *Old Bruin" –Commodore Matthew Calbraith Perry*, Little (Brown & Co, Boston, 1967).
- Myers, R./Peattie, M. Ed., *The Japanese Colonial Empire 1895-1945*, (Princeton Univ. Press, 1984), s, 246.
- Najita, T.: *Japan: Intellectual Foundations of Modern Japanese Politics*, (Chicago, 1974).
- Norman, E. Herbert, *Japan's Emergence as a Modern State*, (New York, 1970).
- Pletcher, David M., *Diplomacy of Involvement : American Economic Expansion Across the Pacific, 1784-1900*, (University of Missouri Press, 2001).
- Sadıklar, C.T., *Kalkınma Yolunda Japonya Örneği ve Türkiye*, (Ayyıldız Matbaası: Ankara, 1971).
- Sander, O., *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, (Ankara, 2000).
- Smith, T. C., *Native Sources of Japanese Industrialization (1750-1920)*, (Berkley: University of California Press, 1988).
- Tocqueville, Alexis de, *Democracy in America*, (Tercüme George Lawrence), (Garden City: Anchor Books, 1969).
- Türkcan, E., "Makro Tarih Açısından Tanzimat Hareketleri", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (Cilt 23, Sayı 4, 1996).
- Tözören, S., "Japon Eğitim Modeli ve Doğu-Batı Sorunsalı", *Tolum ve Bilim*, 25/25 Bahar-Yaz 1984.